

AYDIN İLİNDE AHİLİK VE AHÎ ZAAVİYELERİNE BİR BAKIŞ*

A View on Ahilik and the Ahi Lodges in Aydın

Kemal Ramazan HAYKIRAN**

ÖZ: Ahilik, Orta Çağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumların başında gelmektedir. Ahilik teşkilatı, yüksek ahlaka mensup kişileri bir araya getiren bir kültür ortamıdır. Osmanlı kültür tarihinde önemli yer tutan Ahilik, kuruluşundan itibaren bütün gücünü başta gençler olmak üzere özellikle sanatkar ve esnafı bir bağ ile birbirlerine bağlamış, onları manevî ve ahlaki yönden eğitmeyi böylece yüksek seviyeli bir toplum üretmeyi kendine hedef bilmıştır. Ahilik ilk Meslek teşkilatı ve ciddi anlamdaki ilk mesleki eğitim kurumu olma özelliğini göstermekteydi. Ahilik, sadece mesleki saha ile ilgili olmayıp dinî, ahlaki, toplumsal, kültürel ve siyasi fonksiyonları da bünyesinde barındıran Anadolu'ya ait köklü bir değerdir. Orta Çağ Anadolu'sunun toplumsal ve kültürel dokusuna yön vermiş kurumların başında gelen Ahiliğin XIV. yüzyıl başlarında kati bir biçimde Türk hakimiyetine giren Aydın ve çevresinde de faal bir biçimde varlık gösterdiği ve bu özelliğini Osmanlı hakimiyetine geçtiği XV. yüzyıldan sonrasında da geliştirerek devam ettirdiği görülmektedir. Bu çalışmada klasik kronikler seyahatnameler ve özellikle de Kanunî dönemine ait "166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları" başlıklı defter ile T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih devrine ait bir diğer defter başta olmak üzere XIII. yüzyıl ile XVIII. Yüzyıllar arasında Aydın'daki Ahî varlığı hakkında bilgi veren arşiv malzemelerinin verdiği bilgiler ışığında Aydın'da bulunan Ahiler ve bunlara ait zaviyelerin derli toplu bir biçimde ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aydın İli, Güzelhisar-ı Aydın, Ahiler, Ahî Zaviyeleri

ABSTRACT: Ahilik is among the leading institutions in Medieval Anatolia that shaped the social and cultural life of the time. The Ahi organization was a type of a cultural environment that brought the people of high morality together. Ahilik, which has a unique

* Bu makale, tarafımızdan kaleme alınan "Aydın'da Bir Ahilik Merkezi Olarak Eski Çine ve Ahmed Gazi Külliyesi" başlıklı makalenin geliştirilmiş hâlidir. Bkz. Haykiran, K. R. (2019), Aydın'da Bir Ahilik Merkezi Olarak Eski Çine ve Ahmed Gazi Külliyesi, *Yeni Fikir Dergisi*, 11.22, 45-54. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yenifikirjournal/issue/61755/923214>.

** Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın, krhaykiran@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7840-0309

Geliş Tarihi / Received: 05.04.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 07.04.2023

Yayın Tarihi / Published: 20.07.2023

place in the history of Ottoman culture, connected especially the youth, the artisans and the tradesmen, set the goals of itself on educating the class spiritually and morally, thus producing a high-level society. Ahilik today accepted as the first Professional organization and the first serious institution of vocational education. As a deep-rooted Anatolian value, Ahilik was not only related to the Professional field, but also included religious, moral, social, cultural and political functions. Ahilik, as one of the institutions that shaped the social and cultural structure of Medieval Anatolia, was primarily founded in the XIVth century, when Aydın and its environment was taken under Turkish control and it is seen that situation continued and developed under the rule of the Ottomans over the same region. In this study the Ahi community in Aydın and their lodges between XIIIth and XVIIIth centuries will try to be presented under the light of the travellers notes and the archive records, especially the book named as “166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları” of Suleiman II time and another book known as *T.T 0001/1 M.* of Mehmed II time.

Keywords: Aydın Province, Güzelhisar-ı Aydın, Ahilik, Ahi Lodges

Giriş

Doğu ile batı arasında önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve verimli tarım arazilerine sahip olan Aydın, tarihin her döneminde canlı bir ticarî hareketliliğe sahip olduğu gibi köklü şehircilik geleneği sayesinde oldukça erken dönemlerden itibaren zengin bir esnaf kültürünü de bünyesinde barındırmaktaydı. Bu zengin ve kadim şehrin yeni sahipleri olan Türkler, bu muhite geldikleri XIII. yüzyılın sonundan itibaren kendilerine ait şehir kültürlerini dolayısıyla da esnaf teşkilatlarını Aydın ve çevresine taşıyarak burada çok daha zengin bir çarşı kültürü oluşturmuşlardı. Aydınogulları ile birlikte Türk hâkimiyetine giren ve ismini de bu beyliğin kurucusundan alan Aydın, aynı canlılığı ve hareketliliği bu dönemde de göstermiştir. Bu kadim memlekette oluşan tarihî ve kültürel birikimin yeni bir temsilcisi ve takipçisi olmakla beraber kendilerine ait Türk ve Müslüman kültür hayatını bu coğrafyayı işleyen Aydınogulları, mimaride, kültürde, sanatta ve sosyal hayatta yeni bir anlayışı şehre hâkim kılmışlardı. Aydınogulları ile birlikte Türklerin eline geçen Aydın ve çevresi, XIV. yüzyılda kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiş, böylece Türklere ait çok daha sistematik ve köklü bir siyasi ve sosyal yapı muhite hâkim olmuştu. XIV. yüzyılda Türk beyleri tarafından fethedilen Batı Anadolu’da Ahilik önemli bir yere sahip olmuştu. Özellikle Aydın ve çevresi önemli bir ahi merkezi olarak görülmektedir. Aydınogulları şehre ilk geldiği günlerden itibaren Aydın ve çevresinde ahi varlığından söz etmek mümkündür. Ali Han Baba ve oğlu İsmail Baba akla gelen ilk Ahi şeyhleri arasında yer almaktadır (Haykiran, 219: 45).

Klasik döneme ilişkin gerek tahrir gerekse evkaf defterleri incelendiğinde bu defterlerde yer alan zaviye isimlerinden hareketle Aydın’da yoğun bir ahî varlığının bulunduğu tespiti rahatlıkla yapılabilmektedir. Sadece isimlerine

ulaşılabilen bu ahî Babalarının hayat hikayelerine ilişkin bilgiler kaynakların yetersizliği sebebiyle yok denecek kadar azdır. Aydın ve çevresinin erken dönemleri hakkında aydınlatıcı bilgiler veren “166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları” adlı defter ahîler konusunda da kayda değer verileri ihtiva etmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında tutulan bu defter Aydın hakkında tafsilatlı bilgi veren erken tarihli kaynak olma özelliğine sahiptir. Bu defterde, Aydın Ahîleri ile ilgili olarak “*Ahî Baba, Ahî Dede, Ahî Eymân, Ahî Germiyân, Ahî Hâcî, Ahî Halîl, Ahî Hayrî'd-dîn, Ahî İsrâ'îl, Ahî 'İvaz, Ahî 'İvaz bin Hamza, Ahî Kara, Ahî Mahmûd, Ahî Mustafâ, Ahî 'Osmân, Ahî Papuçcu, Ahî Süleymân, Ahî Şâtır, Ahî Yavaş, Ahî Yegan*” (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995:79) gibi isimlere ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Devrine ait defterde yine Aydın ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Bu defter “T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)” adı altında Mehmet Akif Erdoğan tarafından neşredilmiştir (Erdoğan ve Bıyık, 2015).

Ali Hân Baba

Aydın'ın Türk hâkimiyeti ilk girdiği dönemlerde yaşamış, Aydın'ın en eski mutasavvıflarından biri olan Ali Hân Baba, Aydınoglu Türkmenleri ile birlikte hareket eden bir Yesevî Dervişiydi. Aydın Bey ile birlikte hareket eden Türkmenlerin yanlarındaki bilge kişi olan Ali Hân Baba'nın Ahî Teşkilatı'na mensup bir şeyh olduğu düşünülmektedir. Tam olarak ölüm tarihi bilinmemek ile birlikte Aydın Bey'in ölümünden kısa bir süre sonra Aydınogulları'nın Birgi ve çevresini ele geçirmeden az bir zaman önce vefat ettiği anlaşılmaktadır (166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 1995: 419). Oğlu İsmail Baba da tıpkı babası gibi derviş bir kişiydi. Aydın merkezde bulunan türbesi uzun bir süre Ali Hân Baba'nın türbesi sanılmaktaydı. Fakat türbe üzerindeki kitabenin tekrar gözden geçirilmesi neticesinde orada geçen “*İsmail bin Ali Hân*” ifadesi ile bu türbenin Ali Hân Baba'ya değil de onun oğlu olan İsmail Baba'ya ait olduğu açıkça anlaşılmış oldu (Kürüm, 2018: 398). Ali Hân Baba ismi ile anılan ve bu aile ile bağlantılı olan bir diğer eser de Aydınogulları'nın önemli bir kütür merkezi olan Tire'de görülmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 1995: 463).

Ali Baba

Hakkında oldukça az bilgi bulunan Ahî Baba'nın babasının adının Bahaeddin olduğu öğrenilmektedir. Defterde Ahîler ilgili kayıtlarda Ahî

Baba olarak geçmektedir. Faaliyetleri hakkında çok sınırlı bilgi bulunan Ali Baba'nın soyunun Aydınogulları ile bu muhite geldiğine inanılmaktadır. Osmanlı'nın Aydın İli'nde ilk hâkimiyet dönemine ait olan Ahî Baba'nın eski adı Fota şimdiki adıyla Gökçe Köyü'ne kayıtlı olduğu görülmektedir. İlgili kayıtlarda Fota Köyünde XV. yüzyıla tarihlenen bir zaviyesi olduğu görülmektedir. Yavuz dönemine kadar burada bulunan zaviyenin bu dönemde Tire merkezin doğu yakasında yer alan Hacı Köy civarına taşındığı tespit edilmektedir (T.T 0001/1, 2015:7).

Ahî Alihan Zaviyesi

Aydın ile ilgili arşiv kayıtlarında Ahî Babası olarak kaydedilen Ali Han'ın adına yaptırılan ve yapılış tarihi bilinmeyen bir zaviye ve türbe bulunmaktadır. Bugün Tire Kazasının Manda Köyüne denk gelen muhitte bulunan zaviyenin XIX. yüzyıla kadar faal olduğu da anlaşılmaktadır (Öntuğ, 2104: 37). Dönemin önemli Ahî Zaviyeleri arasında yer aldığı anlaşılan Ahî Ali Han Zaviyesi hakkında Evliya Çelebi Seyahatnamesinde de bilgi bulunmaktadır. Evliya Çelebi aynı mekandaki yeri tarif ederek bunu medreseler kısmında Ali Han Medresesi olarak zikretmektedir. Bu bilgiye göre Ali Han, Aydınogulları döneminin önemli Ahîleri arasında yer almaktadır.

Ahî Sinaneddin Yusuf

XIV. yüzyılda Güzelhisar'da doğan Sinaneddin Yusuf, Aydın'ın yetiştirdiği önemli Ahî Şeyhleri arasında yer almaktadır. Aileden gelen bir Ahîlik bağı olmasından dolayı "*Ahîzâde*" adıyla da anılmaktadır. Temel eğitimi Güzelhisar'da ailesinin yanında almasını takiben Tire'ye geçmiş ve Birgivizâde Muslihiddin Efendi'nin talebesi olmuştur. Uzun bir müddet buradaki talebeliğine devam edem Ahî Sinaneddin sonraki yıllarda Anadolu'dan ayrılarak İran'a gitmiş ve burada Akkoyunlu Devleti'nin yetiştirdiği önemli alimler arasında sayılan Celâleddin Devvânî'nin talebeliğine girerek ondan dersler almıştı. Burada kendini ispatlamasının ardından İran'ın seçkin medreselerinde ders vermeye başladı. Burada önemli bir ailenin kızı ile evlendiği kaydedilmektedir. Her ne kadar İran'lı bir ailenin kızı ile evlenmiş ve buradaki medreselerde kendisini ispatlamış olsa da bir müddet sonra Anadolu'ya geri döndü (Sarıköse, 2014: 169). Anadolu'ya dönünce İstanbul'a yerleşen ve burada Murad Paşa Medresesi'nde dersler veren Ahî Sinaneddin daha sonra Rumeli'ne doğru geçerek sırası ile Edirne'de Halebî Medresesi'nde ve Üsküp'te de İshak Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptı. Uzunca bir müddet bu muhitteki müderrislik faaliyetlerine devam etmesinin ardından Trabzon'a müftü olarak

tayin edildi burada müftülük vazifesinin yanında müderrislik faaliyetlerine de devam etti (Sürreyya, 1996: 1513). Bu görevlerini tamamlamasının ardından başkaca görev almayarak emekliliğini isteyerek Bursa'ya yerleşti. Ömrünü burada tamamlayan Ahî Sinaneddîn Yusuf, Ahî Şeyhliğinin yanında önemli de bir ilim adamı olma özelliğini taşımaktaydı. Fen ve edebî ilimlerde çalışmaları olan Ahî Sinaneddîn belagati ve hitabeti ile ün yapmış bir kimseydi. “*Miftah-ı Ulûm*” adlı mühim bir esere üzerine şerh yazan Ahî Sinaneddîn Yusuf 1530 senesinde Bursa'da vefat etmiş ve Kükürtlü Yolu üzerindeki mezarlığa defnedilmişti (Sarıköse, 2014: 169). Her ne kadar ömrünü Aydın'da geçirmemiş olsa da Aydın'ın yetiştirdiği önemli Ahî şeyhleri arasında yer almaktadır.

Çine-Ahur'da Ahî İsmail Zaviyesi

Aydın'ın Çine İlçesine bağlı Ahur Köyü'nde bulunan Ahî Zaviyesi, devrinin hatırı sayılır Ahî Zaviyeleri arasında sayılmaktaydı. Tam kuruluş tarihi bilinmeyen Ahî Zaviyesinin XIX. yüzyıla kadar canlılığını koruduğu görülmektedir. Ahî Şeyhi İsmail'in kendisinin banisi olduğu anlaşılan Zaviyenin vakfına ait yine Ahur Köyü'nde yer alan tahıl ekimi yapılan arazilerin bulunduğu buradan elde edilen gelir ile Zaviyeye uğrayan misafirlerin masraflarının karşılandığı anlaşılmaktadır (BOA, EV. MKT: 2845/99). Tevcihat kayıtları incelendiğinde bu Ahî Zaviyesi'nin zaviyedârlığına H.1283 (M.1866-1867) tarihinde Hacı Emîroğlu Mustafa b. İsmail isimli kişinin tekrardan zaviyedârlığa verildiği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bu kişinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında uzunca bir süre Zaviyenin görevlisi olarak bulunduğu öğrenilmektedir. Alışılmış Ahî Zaviyelerinden farklı olarak Türbe ile Zaviye binaları birbirine ayrı ve bir hayli uzak mesafelerde bulunmaktaydı. Bu durum Zaviye ve Türbenin aynı kişi tarafından ilgilenilmesinde zorluklara yol açmış olmalı ki R. 6 Şubat 1318 (M.19 Şubat 1903) tarihinde türbe için Zaviyeden ayrı bir türbedarın daha görevlendirildiği görülmektedir (Öntuğ, 2014: 119).

Ahî Bahşayış Zaviyesi

Aydın en eski Ahî Şeyhleri arasında yer alan Ahî Bahşayış'ın zaviyesi Eski Çine'de bulunmaktaydı. Zaten bir Ahî Ocağı merkezi olan Eski Çine'de, bir Ahî Zaviyesi inşa ettirmiş olan Ahî Bahşayış'ın ne zaman yaşadığı ve Zaviyeyi ne zaman inşa ettirdiği kesin olarak bilinmese de Fatih Devrinde müsadere edilen vakıf mülkleri arasında bu Ahî Zaviyesi'nin de adı zikredilmektedir (Yiğit, 2009: 186). Yine tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre Ahî Bahşayış'ın babası da Ahî Yunus adında bir Ahî Şeyhiydi. Menteseoğulları döneminin önemli Ahî Şeyhlerinden olduğu anlaşılan Ahî

Yusuf'un oğlu olması sebebi ile Ahî Bahşayış'ın güçlü bir Ahî lideri olduğu anlaşılmaktadır. XV. yüzyıl civarında önemli bir merkez olma özelliğini koruyan Eski Çine'de merkezi, Ahî Ocakları'nın yanında ayrıyeten faaliyet gösteren Ahî Zaviyelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır (Haykiran, 219: 47). Ahî Bahşayış'ın zaviyesi de bu durum açısından güzel bir örnektir. Yine arşiv kayıtlarından Fatih devrinde müsadere edilen vakıf arazilerinin II. Bayezid döneminde geri iade edildiği bu iade işlemi esnasında ise Zaviyenin başında Ahî Hızır adında bir Ahî Şeyhinin bulunduğu öğrenilmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 503 ve Ahmet Yiğit, 2009: 186) Eski Çine'den başka Çine'de de ayrıca bir Ahî Zaviyesi inşa ettiren Ahî Bahşayış'ın 150 dönüme kadar ulaştığı anlaşılan vakıf arazilerinin de Çine'ye bağlı Küçükayal Köyü civarında bulunan ve adını da bu Ahî şeyhinden alan Bahşayış Bükü civarında Çine Çayı'nın kıyısında bulunduğu görülmektedir. Yine bu vakıf arazilerinin de yıllık 250 akçe geliri olduğu anlaşılmaktadır (Mete, 2014: 47).

Çine'de Ahî Yunus Zaviyesi

Menteşeoğulları döneminin önemli Ahî şeyhleri arasında zikredilen Ahî Yunus, bu dönemde Mentşeoğulları'nın önemli ilim ve kültür merkezi olan ve aynı zamanda Çine Çayı kıyısında önemli geçiş noktası olması ve dolayısıyla ticaret merkezi olan Eski Çine'ye yerleşerek burada bir Ahî Zaviyesi kurmuştu (Haykiran, 219: 48). Kendi dönemine ait faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmayan Ahî Yunus aynı zamanda Ahî Bahşayış'ın babasıydı. Osmanlı hâkimiyeti döneminde kendi adına iki ayrı zaviye inşa eden Ahî Bahşayış aynı zamanda babası Ahî Yunus'tan devraldığı Ahî Ocağı'nı da idare etmekteydi (Yiğit, 2009: 186). Önemli bir Ahî Şeyhi olduğu anlaşılan Ahî Yunus'un zaviyesi için XVI. yüzyılda Dalama Nahiyesi'ne bağlı Mesudlu Köyü'nde bulunan 150 dönümlük arazi vakfedilmişti. Bunun yanında Büyükayaklı ve Küçükayaklı köylerinde de 21 dönüm miktarında tarlaların da zaviyenin vakıf gelirleri arasında sıralandığı görülmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 503). Bundan başka da zaviyenin yakınındaki iki dönüm hasılı olan yerden yılda 30 akçe gelir sağlanıyordu (Mete, 2014: 203).

Eski Çine'de Ahî Elvan Zaviyesi

Dönemin önemli Ahî merkezleri arasında sayılan Eski Çine'de bulunan Ahî Elvan Zaviyesi burada sonraki kuşak Ahî zaviyeleri arasında zikredilmektedir. 1530 ve 1562 tarihli defterlerde adına rastlanılmayan zaviyenin adı ilk defa 1683 tarihli defter kayıtları arasında görülmektedir. Buradan hareketle de Ahî Elvan Zaviyesi'nin 1562 tarihinden sonra faaliyete

geçen bir Ahî Zaviyesi olduğu rahatlıkla söylenebilir (Haykıran, 219: 49). İlk kayıta Zaviyenin başındaki Zaviyedârın Şeyh Ali olduğu daha sonra ise bu göreve İbrahim Halife'nin tevcih edildiği öğrenilmektedir (BOA, AE III. Nr:3/203, lef 2). 1702 tarihinde ise Çine Kadısı Ali Efendi'nin arzı ise Süleyman Halifenin, Zaviyenin başına getirildiği görülmektedir (Mete, 2014: 75).

Karpuzlu'da Ahî Polad Zaviyesi

Aydın'ın Karpuzlu İlçesinde bulunan Ahî Polad Zaviyesi bu çevrede bulunan erken tarihli Ahî zaviyeleri arasında yer almaktadır. Tam kuruluş tarihi bilinmese de beylikler dönemine kadar uzanan bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır. Zaviye hakkında ulaşılan ilk bilgiler 1562 tarihli defterde yer almaktadır. Buradaki bilgilere göre zaviyenin başında Ahî Polad'ın soyundan gelen Şeyh Yusuf bulunmaktaydı (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 504 ve Yiğit, 2009: 186). Ayrıca Zaviyenin gelir kalemi olarak 150 dönümlük yıllık 500 akçe geliri olan bir arazi bulunmaktaydı (Mete, 2014: 157).

Eski Çine'de Ahî Bayram Zaviyesi

Devrin önemli Ahî Ocakları'ndan olan Eski Çine'de bulunan Ahî Bayram Zaviyesi Aydın Vilayeti sınırları içerisinde zikredilen Ahî Zaviyeleri içinde önemli bir yere sahiptir. Mentешеoğulları'nın önemli bir kültür ve ilim merkezi olan Eski Çine'de inşa edilen Ahî Bayram Zaviyesinin Mentешеoğulları döneminden itibaren faal bir Ahî zaviyesi olduğu anlaşılmaktadır (Haykıran, 219: 50). Aynı canlılığı ile Osmanlılara devrolunan Zaviye hakkında ulaşılan bilgilere göre XVI. yüzyılın başlarında Zaviyenin başında Baba Nazar'ın oğlu Hacı Derviş görünmekteydi. 1562 tarihli defterin kayıtlarında ise Zaviyedâr olarak Hüsam adlı kişi görülmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 503). Bunu takiben de Kadı İshak Efendi'nin Zaviyenin başına getirildiği görülmektedir.

XVIII. yüzyıla ait kayıtlara yansıdığı kadarı ile zaviyenin yönetiminde yer alan Zaviyedâr ve Mütevelliler ise şöyle sıralanabilir: Mustafa Efendi, Şeyh Hacı Veli Efendi, Şeyh Mehmed Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Abdullah Efendi, Ali Efendi ve Hafız Ahmed Efendi (Yiğit,2009:186). Bölgenin önemli ve güçlü Ahî zaviyeleri arasında zikredilen Ahî Bayram Zaviyesinin zengin gelir kaynakları da bulunmaktaydı. Oldukça fazla bir gayrimenkule sahip olan Ahî Bayram Zaviyesinin XVI. yüzyıla ait arazileri şu şekilde sıralanabilir: Karalar kesiginde 16, Zaviye yakınında 8,

Akdutbükü'nde 20, Seveklü Gölü'nde ve Malkayası'nda yarım çiftlik (30-75), Bağarası'nda 10, Elmalı'da 16, Davudoğlu'nda 4, Geneviskırı'nda 30, Çaltı'da 40, Banayır'da 2, Dalaman'da 20 ve Gökyaka'da 20 dönüm kadar tarlaları vardı. Çine (Eski Çine) çarşısında ise 14 dükkâni bulunuyordu (Yiğit, 2009: 186). Zaviyenin vakfının bu gelir kalemlerinden yıllık 2040 akçe gibi oldukça yüksek bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf ile ilgili XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzan yazışma evrakının bulunmasından bu zaviyenin XIX. yüzyıla kadar canlılığını koruduğu anlaşılmaktadır.

Ahî Debbağ Zaviyesi

Eski Çine'de yer alan Ahî zaviyelerinden bir diğeri de Ahî Debbağ Zaviyesidir. Oldukça eski bir Ahî zaviyesi olan Ahî Debbağ Zaviyesinin Menteşeoğulları zamanında kurulduğu düşünülmektedir. II. Murad döneminde bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesi ile birlikte Ahî Debbağ Zaviyesinin Osmanlı kayıtlarına da taşındığı görülmektedir (Haykiran, 219: 50). II. Murad döneminde vakıf gelirleri görülen Zaviyenin tüm gelirleri Fatih zamanında diğeri tüm zaviyelerin olduğu gibi müsadere edilerek tımar arazisine çevrilmişti. Bu araziler II. Bayezid döneminde ise tekrar zaviyeye geri verildi (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 503). Kanunî dönemi kayıtlarından öğrenildiğine göre Ahî Debbağ Zaviyesi vakfının gelir kalemleri arasında 13 parça arazi bulunmaktadır. Çine yakınında bulunan Hacı Bey yeri 30 dönüm, Akdut civarında bulunan çiftlik arazisinin 150 dönüm, Yoncalık civarında bulunan arazinin 15 dönüm, Gökyoncalık diye geçen arazinin 10 dönüm, Emirali yeri 30 dönüm, cami vakfı yakınında, Hacı Emin ve Karaca arazisi yanındaki tarla 15 dönüm, Eğrice'deki yer 20 dönüm, Malkayası'ndaki tarla 20 dönüm, Çine Çayı kenarında Bektaşyeri'nde olan tarla 20 dönüm, Halaçoğlu ile ortak 40 dönüm ve Küçükayaklı Köyü'nde Has çiftliği yanındaki arazide 6 dönüm arazinin bulunduğu bunların yıllık toplam gelirinin ise 1300 akçe ettiği anlaşılmaktadır (Yiğit, 2009: 186).

Çine Akçakoca'da Ahî İsmail Zaviyesi

Aydın'ın Çine İlçesine bağlı Akçaova Köyü'nde bulunan Ahî İsmail Zaviyesi bölgenin önemli Ahî merkezi olan Eski Çine'den etrafındaki muhite yayılan Ahî canlılığının bir yansıması olarak düşünülebilir (Haykiran, 219: 51). Eski Çine'ye oldukça yakın bir köy olan Akçakoca'da bulunan Ahî İsmail Zaviyesinin kesin kuruluş tarihi bilinmemek ile birlikte 1562 tarihli defterde adına rastlanılmaktadır (Haykiran, 219: 53). Bu kayıtlara göre Ahî İsmail Zaviyesinin vakfına ayrılmış iki çiftlik arazisi

bulunmaktaydı ve bunların yıllık geliri de 400 akçeydi (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 503 ve Yiğit, 2009: 186).

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru vakfın idaresi konusunda taraflar arasında çıkan anlaşmazlığa dair belgeler, Zaviyenin yönetimi hakkında nispeten bilgi vermektedir. Temmuz 1790 tarihli bu arzuhalde anlaşıldığına göre, Zaviyenin mütevelliliği ve geliri Zaviye kurucusu Ahî İsmail'in evladına şart koşulmuştu. Bu tarihte üç kardeş Seyyid Ahmed, Seyyid Mehmed ve Seyyid İsmail Efendiler müşterek olarak Zaviyedâr ve Mütevelliydiler. Ancak amcaları Seyyid Mustafa'nın kızı Emine Hatun da hissedar olarak Divan-ı Hümayun'dan berat almış, bu berat III. Selim'in tahta cülusundan sonra yenilenmiş ve buna dayanarak amcaoğullarından hak talep etmişti. Üç kardeşin talebi üzerine Divan'dan gönderilen ferman gereğince Çine mahkemesinde görülen davada, *zaviyenin tevliyet ve gallesinin erkek evlada* şart koşulduğuna karar verilmiş ve Emine Hatun'un beratı iptal edilmişti. Bu belgeye göre bu tarihten önce de Şeyh Seyyid Mustafa ve kardeşleri Seyyid Hacı Abdullah ve Seyyid Mehmed Efendiler zaviyedâr ve müteveli olarak görev yapmışlardı (Yiğit, 2009: 190).

Ahî Ümmet Zaviyesi

Aydın'ın Çine Kazası'na bağlı Büyükayaklı Köyü'nde kurulan Ahî Zaviyesinin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Oldukça erken bir tarihte kurulduğu anlaşılan Zaviyenin işleyişi ve durumu hakkında net kayıtlara ulaşılamamaktadır. Devrin kayıtları incelendiğinde zaviyeyi yaptıran kişinin bir mescid ile bir de kervansaray yaptırdığı da anlaşılmaktadır (Yiğit, 2009: 191). Yine 1562 tarihli defterde kaydına rastlanılan zaviyenin burada 30 parça arazisi olduğu anlaşılmaktadır. 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995:504) Bu arazilerden iki üç parçası Köşeler Köyü mescidi için tahsis edildiği de görülmektedir. Tıpkı diğer köklü zaviyeler gibi bu zaviyenin de Fatih Sultan Mehmed döneminde vakıf arazileri müsadere edilerek tumar arazisine çevrilmiş, II. Bayezid döneminde ise tekrar geri verilmiştir. Fakat vakfın eski gelirleri arasında zikredilen iki çayırdan Ahî Veli Kavağı isimli çayır tumar sistemi içinde kalmış, 20 dönümlük diğer çayır ise vakfa bırakılmıştı. Bu geri alınan arazinin ise yıllık gelirinin XVI. yüzyıl boyunca 1200 akçe olduğu kayıt altına alınmıştır (Yiğit, 2009: 191). XIX. yüzyılda vakıf yönetimine ilişkin yazışma evrakının görülmesinden hareketle bu Ahî Zaviyesinin varlığını XIX. yüzyıla kadar koruduğu anlaşılmaktadır.

Balat'ta Ahî Çoban Zaviyesi

Menteşeoğulları'ndan kalma Ahî Ocaklarından biri olan Ahî Çoban Zaviyesi, Beyliğin önemli merkezleri arasında yer alan Balat'ta kurulmuştu. Menteseoğulları zamanında da yoğun bir faaliyet içerisinde olduğu anlaşılan Ahî Çoban Zaviyesinin bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girdiği II. Murad döneminde bir ferman ile vergiden muaf tutulduğu görülmektedir. Fatih Sultan Mehmed tahta çıktığında bu fermanı yenileyerek vakfın vergi muafiyetini devam ettirmişti (Yiğit, 2009: 128-129). Pek çok zaviyenin gelirine el koyan ve vergi muafiyetlerini kaldıran Fatih Sultan Mehmed'in, Ahî Çoban Zaviyesi'nin muafiyetini devam ettirmesi zaviyenin ehemmiyeti hakkında bilgi vermektedir. Zaviyenin malî durumuna ilişkin ilk kayıtlar pek çok zaviyede de olduğu gibi 1562 tarihli defterde görülmektedir. Buna göre Balat'a bağlı Muhlisin Köyü'nde vakfedilmiş iki çiftlik (120-300 dönüm) kadar arazisi bulunmakta buradan da yıllık 1300 akçe gelir elde edilmekteydi (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 514).

Ahî Feke Zaviyesi

Menteşeoğulları döneminde kurulan bir diğer Ahî zaviyesi ise Ahî Feke Zaviyesi'dir. Menteseoğulları'nın önemli merkezlerinden Menderes Nehri kıyısında bulunan Balat'ta kurulan Zaviyenin Mentese Beyliği zamanında, XIV. yüzyıl ortalarında kurulduğu düşünülmektedir. Balat'ın içinde bulunan Kara Yakup Çarşısı ile Balat yakınlarındaki Kızılöyük Köyü civarında yer alan bir çiftlik büyüklüğünde 120 dönüm arazinin zaviyenin vakfına bırakıldığı görülmektedir. Buradan da zaviyenin yıllık 200 akçe gelir elde ettiği anlaşılmaktadır (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 514).

Koçarlı'da Ahî Sefa Zaviyesi

Bugün Koçarlı İlçesi sınırları içerisinde kalan Kasaplar Köyü'nde kurulan Ahî Sefa Zaviyesi'nin kesin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte XV. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişi olduğu tahmin edilmektedir. Menderes Nehri'nin batı ucundaki yerleşim alanları içinde oldukça verimli toprakları olan bu muhitin bir iskân alanına dönüşmesinde Ahî Sefa Zaviyesi'nin belirleyici bir özelliği olduğu düşünülmektedir. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girdiği XV. yüzyıldan itibaren kayıtlarda varlığı hissedilen Ahî Sefa Zaviyesi'nin bilinen ilk şeyhi Zaviyeye ismini de veren Ahî Sefa'dır. Ahî Sefa'nın vefatından sonra Zaviyenin başında Ahî Zekeriya'nın geçtiği görülmektedir (Mete, 2014: 161). Ahî Zekeriya'yı takibenden Zaviyenin başına kurucu şeyhin torunu olduğu anlaşılan ve onunla aynı adı taşıyan Ahî Sefa'nın geçtiği görülmektedir.

Zengin tarım arazileri civarına kurulan Ahî Sefa Zaviyesi'nin oldukça geniş gelir kalemlerine sahip olduğu görülmektedir. XVI. yüzyılda Zaviyenin elinde 115 dönümü bulan tarla arazisi olduğu görülür. Bu arazilerin 40 dönümü Karakuyu, 35 dönümü Postlu timarında Soğansekisi yanındaki azmak yakınında, 20 dönümü Bıyıklı Köyü mezarlığı civarında, 16 dönümü Albuslu kaynağı timarında bulunmaktaydı (Mete, 2014: 161). Bu arazilerin toplamından elde edilen yıllık gelirin ise 400 akçe olduğu öğrenilmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 543). XVII. yüzyıla kadar faal olduğu anlaşılan zaviyenin sonraki yıllarda durumuna ilişkin bilgi verici bir kayda ulaşılamamaktadır.

Koçarlı'da Ahî Mahmud Zaviyesi

Bölgenin mütevazî Ahî ocakları arasında kabul edilebilecek olan Ahî Mahmud Zaviyesi, Aydın-Muğla sınır hattında Menderes Nehri'nin kuzey yakası civarında bulunan Koçarlı İlçesine bağlı Hisarköy'de kurulmuştu. XVI. yüzyılda kurulduğu anlaşılan Zaviyenin fazla gelişmediği görülmektedir. Kanuni devri tahrir kayıtlarına göre Zaviyenin kurucusu olan ve o tarihlerde Zaviyenin başında olan Ahî Mahmud, Zaviyeyi iyi idare edemeyerek zarara uğratmıştı (Mete, 2014: 124). Ahî Mahmud'un bu durumunun neticesinde kapanma noktasına gelen ve tüm gelirleri dağılan Zaviye belli bir süre boşlukta kalmış ardından da Ahî Ahmed adında bir Ahî Şeyhi dağılan ocağı toplama sözü vererek zaviyenin idaresine geçmişti.

Faaliyeti ve etkisi ile bulunduğu muhitte pek sözü edilmeyen bu zaviyenin gelir kalemlerine bakıldığında Sobuca Köyü Boyderesi'nde bir çiftlik arazisi ve yine civar muhitte bir bağ ve bahçe bir fırının yarı hissesine sahip olduğu görülmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 544).

Balat'ta Ahî Mahmud Zaviyesi

Hakkında oldukça sınırlı bilgiye ulaşılabilen ve Menteşeoğulları zamanında faaliyete geçtiği tahmin edilen Ahî Mahmud Zaviyesi, devrinde Menteşe Beyliği'nin önemli bir ilim ve ticaret merkezi olan Balat'ta kurulmuştu. Zaviyenin kuruluşu, kurucusu ve işleyişi hakkında net hiçbir bilgiye ulaşılamayan Zaviyenin bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemde faal olduğu anlaşılmaktadır (Yiğit, 2009: 129).

Kanunî dönemi kayıtlarının verdiği bilgi ışığında bu dönemde Zaviyenin başında Ahî Seyid Ahmed bulunmaktaydı (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 514). Zengin ve canlı bir muhitte kurulan Ahî Mahmud Zaviyesinin Menderes Nehri'nin Balat kıyılarına dağılmış on

beş parçalık bir çiftlik arazisi ile birkaç dönümlük bağdan oluşan gelir kalemlerine sahip olduğu görülmektedir. Menteşeoğulları zamanında oldukça önemli bir merkez olan Balat'ın gerek idarî merkezin taşınması gerekse ticarî akışın yön değiştirmesi sebebi ile Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk dönemlerden itibaren önemini ve buna bağlı olarak canlılığını kaybettiği görülmektedir. Bu gelişmenin bir sonucu olarak pek çok kurum gibi Ahî Mahmud Zaviyesi de canlılığını kaybetmiş ve bir müddet sonra metruk bir duruma geçmişti. XVI. yüzyıla kadar faaliyeti izlenebilen zaviyenin bu yüzyılın sonu itibari ile terk edilmiş harap bir durumda olduğu açıkça görülmektedir.

Koçarlı'da Ahî Ömer Zaviyesi

Menderes Nehri'nin kuzey havzasında oldukça verimli tarım arazileri üzerinde bulunan bugün Koçarlı İlçesi sınırları içerisinde kalan Karacadağ Köyü'nde kurulmuştur. Kuruluş tarihi tam olarak bilinemeyen, fakat Menteşeoğulları döneminden itibaren faal olduğu tahmin edilen Ahî Ömer Zaviyesi, ilk kurucu şeyhinin Ahî Ömer olduğu ve faal olduğu dönem boyunca Zaviye yönetiminin Ahî Ömer'in soyundan gelen kişilerin elinde olduğu görülmektedir (Mete, 2014: 150).

XVI. yüzyıl ortalarında Zaviyenin yönetiminin önce Melek Hatun, akabinde ise Eslem Hatun isimli hanımların elinde olduğu görülmektedir. Yine aynı yüzyılı aydınlatan kayıtlar incelendiğinde bu hatunların evlatları olan Şeyh Abdurrahman ve Şeyh Ahmed'in Zaviyenin başına geçtiği bunları takiben ise aynı soydan gelen bir başka hanımın Cihan Hatûn'un zaviyenin başına geçtiği görülmektedir (Yiğit, 2009: 141).

Batı Anadolu'da bu tarihlerde hanım yöneticisi olan nadir Ahî ocaklarından olan Ahî Ömer Zaviyesi, Fatih Sultan Mehmed'in zaviyelerin gelirlerini müsadere etmeye yönelik sert politikasından etkilenmemiş, gösterdiği yararlılıklar ve ehemmiyetine binaen Fatih Sultan Mehmed Han tarafından gelirlerine el konulmayan nadir zaviyeler arasında yerini almıştır. Bu bağlamda Zaviyenin gelirlerine bakıldığında bugün Söke İlçesi sınırlarında kalan Çalışlı Köyü deresi üzerinde iki adet değirmen ile Karadağ Köyü'nde bulunan takriben 600 dönümlük dört çiftlik arazisi ve altı dönümlük bir bağa sahipti. 1562 tarihli kayıt uyarınca bu akarlardan değirmenlerden senelik 800 akçe arazilerden ise senelik 1200 akçe gelir sağlandığı öğrenilmektedir (Yiğit, 2009: 141).

Balat'ta Ahî Yusuf Zaviyesi

Menteşe Beyliği'nin önemli merkezleri arasında bulunan Balat'ta kurulan oldukça eski tarihli bir zaviyedir. Ahî Yusuf tarafından kurulan Zaviye Balat'a bağlı Kargı Köyü'nde bulunmaktaydı.

Ahî Yusuf tarafından kurulan zaviye Osmanlı Dönemi'nde XVI. yüzyılda Zaviyenin başında bulunan ve Ahî Yusuf'un soyundan geldiği bilinen Ahî İlyas tarafından çok daha geliştirilerek Zaviyeye bağlı yeni vakıflar da kurulmuştu. Balat'ın önemini kaybettiği bu dönemlerde Ahî İlyas'ın girişimleri sayesinde bu muhitte bulunan pek çok tekke ve zaviye kapanırken Ahî Yusuf Zaviyesi ayakta kalmayı başardığı gibi daha da canlı bir konuma eriştiği söylenebilir.

Zaviyenin gelirlerine bakıldığında bir ev, yanında bir bahçe, yüz dönümlük beş tarla ve üç dönüm bağa sahip olduğu (Yiğit, 2009: 130) ve bunlardan senelik 365 akçe gelir elde edildiği görülmektedir (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, 1995: 514).

Balat'ta Ahî İslam Zaviyesi

Menteşeoğulları'nın önemli kültür ve ticaret merkezi olan Balat'ta kurulan bir diğer Ahî zaviyesi de Ahî İslam Zaviyesi'dir. Balat'ın Kınık Köyü'nde kurulan ve Mentşeoğulları'na kadar uzanan bir geçmişi olan Ahî İslam Zaviyesinin bölgenin Osmanlı hâkimiyeti altına girmesinin bir etkisi olarak Balat'ın önemini kaybetmesi sürecinden Ahî İslam Zaviyesinin XV. yüzyıl sonlarına doğru bir dağılma yaşadığı ve vakıf gelirlerinin çoğunu kaybettiği anlaşılmaktadır. Ahî İslam'ın vefatından sonra yaşanan bu dağılmaya Ahî İslam'ın hanımı Ahî Fatma Ana nam-ı diğer Ahî Ana müdahale etmiş Zaviyenin dağılan mallarını ve gelirini toparlayarak eskisi kadar canlı olmasa da dağılmak üzere olan bir zaviyeyi yeniden işler hale getirmeyi başarmıştır (Yiğit, 2009: 130).

Ahî Fatma'nın yeniden ihya ettiği Zaviyenin yöneticiliğini kendisinden sonra Mevlânâ İlyas bin Mehmed'e, onun ölümünden sonra da evladı Mevlânâ Abdi'nin geçtiği görülmektedir.

Zaviyenin gelirlerine bakıldığında çok fazla araziye elinde bulundurduğu görülmektedir. Bunların 50 dönümü Zaviyenin kible tarafında, 15 dönümü batısında, 50 dönümü ise doğu tarafındaydı. Köy yakınındaki azmak civarında 80 dönüm, azmağın güneydoğusunda 30 dönüm; Kumtepe Köyü'nde 50 dönüm, Kızılcasulu Köyü'nde ise 10 dönüm miktarında vakıf

arazisi vardı. Zaviyeye ait bu tarım arazilerinin geliri XVI. yüzyılda 1.565 akçe kadardı (Yiğit, 2009: 130).

Sonuç

Asya'nın içlerinden gelip Avrupa'ya ulaşan büyük ticaret yollarının denize ulaştığı noktada yer alan ve insanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden olan Aydın İli, tarihin her döneminde ticarî canlılığını korumuştur. İpek ve Baharat Yolları, Aydın İli'ne bağlı limanlardan denize kavuştuğu gibi tarihin eski ticaret yollarından olan Kral Yolu da Aydın'da sonlanmaktaydı. Bu özellikleri dolayısıyla Aydın'da canlı bir ticaret hayatı tarihin döneminde görülmekteydi. Bölgenin Türklerin eline geçtiği dönemlerde de bu canlılığını koruduğu hatta geliştirdiği görülmektedir. Bölgede Türk hâkimiyetinin ilk temsilcisi olan Aydınogulları zamanında da ticarî canlılığı gözeten ve geliştirmeyi amaçlayan tedbirlerin alındığı görülmektedir. Aydın ve çevresinin Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk dönemlerden itibaren Osmanlıların da Aydın ve çevresinde görülen ticarî canlılığı gözettikleri ve gelişmesi için tedbirler alındığı tarihî kayıtlar ışığında anlaşılmaktadır. Özellikle XVII. yüzyıldan sonra İzmir Limanı'nın önem kazanmaya başlamasıyla birlikte Aydın ve çevresinde ticaret çok daha canlı bir hal almıştı. Bu, bölgedeki Ahî ocaklarının hareketliliğinden açıkça anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu canlılık daha da gelişmiş Aydın Vilayeti Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli gelir kapıları arasında yerini almıştı. Özellikle Avrupalıların temel beslenme ihtiyaçlarını karşılayan besinlerin Aydın hinterlandında yetiştirilip Avrupa'ya satılır hale gelmesi Aydın ticaretinin en önemli kalemını oluşturmaktaydı.

Tarihi boyunca ticarî canlılığı olan Aydın'da kaçınılmaz olarak köklü bir çarşı kültürü ve esnaf geleneği de oluşmuştu. Türklerin İslam kültüründe şekillen "hisbe" teşkilatının XIII. yüzyıl Anadolu'sunda kendi örflerine göre yeniden uyarlayarak daha zengin ve daha kurumsal bir esnaf teşkilatı olarak geliştirdikleri Ahîlik kuşkusuz bu kadar köklü bir çarşı ve esnaf kültürüne sahip olan Aydın ve çevresinin Türk hâkimiyetine girmesi ile birlikte buraya taşınmış ve Aydın ve çevresinin yeniden imarında belirleyici bir unsur olmuştu.

Konu çerçevesinde yapılan incelemelerde Aydın'a ilk gelen Türkmenlerin başında olduğu ve Aydın'ın fethinde büyük rol oynayan Ali Han Baba'nın ve oğlu Ali Han Oğlu İsmail Baba'nın birer eren, derviş olmakla birlikte aynı zamanda birer Ahî Babası oldukları anlaşılmaktadır. Buradan hareketle de Aydın'da Ahîliğin ilk Türk yerleşimiyle birlikte başladığı rahatlıkla söylenebilir. Bununla beraber Aydınogulları'nın idarî

merkezleri olan yerleşim birimlerinde Ahî zaviyelerine ve Aydınoglu Beylerinin etrafında Ahî şeyhlerine rastlanması, Aydınogulları ile birlikte Ahîliğin Aydın ve çevresinde teşkilatlandığının açık göstergesi durumundadır. Bununla beraber devrin bir diğer önemli Türk Beyi olan ve bugün Aydın İl sınırları içinde kalan, Koçarlı-Çine gibi muhitlerde çok daha köklü ve güçlü Ahî zaviyelerinin bulunduğu Mentеше Beylerinin de Ahîlere ziyadesi ile sahip çıktıkları görülmektedir. Beylikler devrinin önemli kaynakları arasında sayılan ve 1330'lu yıllarda Denizli, Aydın ve Muğla çevresinden geçen seyyah İbn Battuta, bu muhitlerde rastladığı çok canlı ve etkin Ahî varlığını hayranlık ve şaşkınlıkla anlatmaktadır. Aydın ve çevresindeki Ahî varlığı Osmanlı hâkimiyetinde de gelişerek devam etmiştir. Sadece Mentеше Beyliği'nin merkezlerinden biri olma özelliğini kaybeden ve ticarî akışında değişmesi sebebi ile sönükleşmeye başlayan Balat şehrindeki Ahî varlığında bir azalma görülmektedir. Onun dışında Aydın çevresindeki Ahî varlığı Osmanlı döneminde de daha da artarak gelişmiştir. XVII. yüzyılın meşhur seyyahı Evliya Çelebi, Aydın ve çevresindeki Ahî varlığı hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Her ne kadar XVII. yüzyıldan sonra Lonca Sistemi'ne geçilmesinden sonra Ahîlik Teşkilatı ehemmiyetini kaybetmiş olsa da Aydın ve çevresinde varlığı tespit edilen birçok Ahî zaviyesinin XIX. yüzyıl sonlarına kadar etkin faaliyetlerini devam ettirdiği görülmektedir. Bu noktada Menderes Nehri'nin kuzey hattını oluşturan ve Aydın'ın güney batısında kalan Balat-Koçarlı aksında çok zengin ve yaygın bir Ahî varlığı tespit edilmektedir. Bu bölgede Mentешеoğulları'ndan kalan ve Osmanlılarca da geliştirilip devam ettirilen güçlü bir Ahî varlığı görülmektedir.

Aydın ve çevresinin Ahîlik ile ilgili sahip olduğu en önemli değer kuşkusuz Eski Çine'de bulunan Ahmed Gazi Külliyesi'dir. Mentеше Beylerinden Ahmed Gazi adıyla anılan bu eser Mentешеoğulları'ndan itibaren bölgedeki Ahîlik yapısının merkezi durumundaydı. Ahî İbrahim ve Ahî Bayram gibi iki büyük Ahî Babasının medfun olduğu külliye Mentешеoğulları zamanında bir Ahîlik merkezi olduğu gibi Osmanlılar Devrinde daha da gelişmiş Ahî şeyhlerinin yetiştiği merkezî bir Ahî Ocağı konumunu kazanmıştır.

Aydın'da Ahîlik başlığı altında dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise Koçarlı ve çevresindeki Ahî zaviyeleri başta olmak üzere pek çok Ahî Ocağının başında hanım Ahî şeyhlerine rastlanmasıdır. Ahîliğin önemli kurucuları arasında kabul edilen olan Fatma Bacı'dan itibaren Ahîlik Teşkilatı'nda kadınların oldukça etkin bir konumda olduğu bilinmektedir.

Aydın'da Osmanlılar döneminde rastlanılan bu kadın Ahî şeyhleri, kadına önem veren bu kültürün devamlılığını göstermesi ve Türk sosyal hayatında kadının yerini açıklaması açılarından kıymetli verilerdir.

Ahîlik üzerinden ticarî ve sosyal hayata ilişkin elde edilebilecek en önemli bilgi ise uzunca bir süredir Türklüğü küçümsercesine ifade edilen “çarşı pazar ve zanaatkârlık zaten gayrimüslimlerin elindeydi. Türkler ticaret ile uğraşmadı” şeklindeki yorum oldukça isabetsiz ve talihsiz bir yaklaşım olduğunu açıkça gösterecek şekilde Aydın özelinde çarşının kontrolünün ve sermayenin XIX. yüzyıla kadar Türklerin elinde olduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Bütün elde edilen verilerin sonucunda Anadolu'daki Türk kültürünün kendine özgü ve oldukça güçlü bir kurumu olan Ahîliğin Aydın özelinde Türk hâkimiyetine girdiği dönemden Ahîliğin kaybolduğu modern dönemlere kadar diğer Anadolu muhitlerindeki aratmayacak yoğunlukta ve canlılıkta varlığını göstermiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

- 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Hüdavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye Livaları, (1995), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- BOA, AE III. nr. 3/203, lef 2.
- BOA, EV. MKT, nr. 2845/99.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, BIYIK Ömer (2015), *T.T 0001/1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi Yayınları.
- HAYKIRAN, Kemal Ramazan (2019), *Aydın'da Bir Ahîlik Merkezi Olarak Eski Çine ve Ahmed Gazi Külliyesi*, Yeni Fikir Dergisi, 11.22.
- KONUĞU, Enver (2015), “Aydın İli'nin Gelişiminde Aydın Bey”, *Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, 12-13 Mart C. 2, Ed. Mehmet Akif ERDOĞRU ve Şule PFEIFFER TAŞ, İzmir.
- KÜRÜM, M. (2018), “Alihan Oğlu İsmail Türbesi ile Haziresindeki Mezar Taşları ve Korunmalarına Yönelik Düşünceler”, *1. Uluslararası Türk İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Aydın.
- ÖNTUĞ, Murat Mustafa (2104), “Ahî Alihan Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, I.
- MECDÎ Efendi (1269), *Tercüme-i Şakaik-i Nu'maniye*, İstanbul.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Polad Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, I.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Safa Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.

AYDIN İLİNDE
AHİLİK VE AHÎ ZAAVİYELERİNE BİR BAKIŞ

- METE, Zekai (2014), “Ahî Elvan Zaviyesi (Eskiçine)”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Mahmud Zaviyesi (Mazon)”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Yunus Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Bahşayış Zaviyesi”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, I.
- METE, Zekai (2014), “Ahî Ömer Zaviyesi (Mekri)”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.
- ÖNTUĞ, Murat Mustafa (2014), “Ahî İsmail Zaviyesi (Çine-Ahur)”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, I.
- SARIKÖSE, Barış (2014), “Ahî Sinaneddin Yusuf”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, Ankara, II.
- SÜRREYA, M. (1996), *Sicill-i Osmanî*, Yay. Nuri AKBAYAR, İstanbul, V.
- YİĞİT, Ahmet (2009), *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, İstanbul.